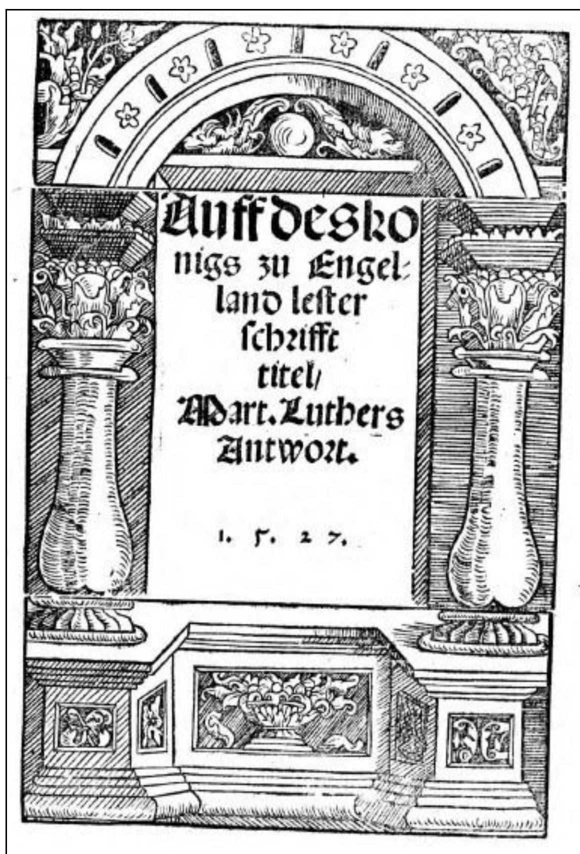

MAARTEN LUTHER

AUFF DES KONIGS ZU ENGELLAND LESTERSCHRIFFT TITEL, MART. LUTHERS ANTWORT

HET ANTWOORD VAN MAARTEN LUTHER OP TITEL VAN HET SMAADSCHRIFT VAN DE KONING TE ENGELAND

1 5 2 7

vertaling:

Ruud Muschter
∴

Groningen

muschter@home.nl
www.archive.org

15 augustus 2016

INHOUD

BRON

1527, Wittemberg

http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/-
display/bsb10168088_00010.html

INLEIDING VAN DE VERTALER

Nauwelijks had Luther een polemische briefwisseling met hertog Georg van Saksen achter de rug, of hij was al weer in een strijdschrift met de koning van Engeland verwikkeld. Gezien het tijdsgewricht, moet het zijn gegaan om koning Hendrik VIII.

Uit Luthers antwoord op het smaadschrift van de koning valt niet af te leiden wat Luthers brief oorspronkelijk bevatte, en ook niet wat er in het smaadschrift van de koning stond. Sterker nog, Luther richt zich op geen enkel moment beargumenteerd tot de koning. Hij gaat niet op diens inhoudelijke argumenten in, en is gewoon hardop aan het denken.

Luthers reactie evenwel spreekt over een “lester schrifft” (smaadschrift). Het gaat overduidelijk om de publicatie die Hendrik VIII van pauselijke zijde de titel Fidei Defensor (Verdediger des Geloofs) opleverde. We hebben het dan over Hendriks brief aan paus Leo X, getiteld ‘Assertio Septem Sacramentorum adversus Martinum Lutherum’, waarmee - onder toevoeging van de brief van Luther - door Hendrik verdedigd werd dat er in de Kerk zeven sacramenten zijn, en niet de twee waartoe Luther ze beperkte. De Assertio werd geschreven in 1521. In 1522 verschenen twee Duitse vertalingen.

Hier liep ik tegen een discrepantie aan. Er lijkt namelijk een flink aantal jaren te zitten tussen de Assertio en Luthers reactie daarop, als we kijken naar het titelblad van het werk dat het onderwerp is van de huidige vertaling. We zien daar immers als jaartal 1527 vermeld, hoewel Luther zegt dat het gaat om een reactie op een werk dat in hetzelfde jaar is verschenen als waarin hij zijn antwoord schrijft. Beide uitgangspunten lijken echter onjuist te zijn.

Als we kijken naar het werk ‘Assertio Septem Sacramentorum or Defence of the Seven Sacraments, by Henry VIII, King of England’ (Rev. Louis O’Donovan, New York, 1908), dan wordt daar op pagina 106 vermeld, dat Hendrik de Assertio schreef in 1521, en dat Luther zijn antwoord gaf in juli 1522. Dat laatste lijkt al waarschijnlijker te zijn dan het jaartal 1527 dat op het titelblad van ons huidige onderwerp vermeld is. Het is dan ook zeer onwaarschijnlijk dat toen de Assertio in de Duitse vertalingen verscheen, het werk pas vijf jaar nadien, en niet onmiddellijk onder de aandacht van Luther zou zijn gebracht. Ik vermoed dan ook, dat het jaartal 1527 op het thans aan de orde zijnde antwoord, een latere druk is van het antwoord dat reeds in 1522 verscheen. Resteert de situatie dat Luther aangeeft dat zijn antwoord in hetzelfde jaar verscheen als de Assertio, hetgeen duidelijk niet juist kan zijn. Zijn antwoord verscheen in het jaar ná de uitgifte van de Assertio.

Een aanwijzing hiervoor is ook, dat Luther in zijn antwoord op de Assertio opmerkt: “Ich schreib ein mal Herzog Georgen auch einen demütigen brieff”, dus: ‘Op een keer schrijf ik hertog Georg ook een deemoedige brief’. Nu is de vervoeging van werkwoorden in deze oude Duitse werken nooit de sterkste kant, dus de zin zou kunnen worden uitgelegd als : ‘Ik schreef ooit (...)”. Maar er is reden om ervan uit te gaan, dat Luther de toekomstige tijd bedoelt. De brief aan hertog Georg werd namelijk in 1526 geschreven. Dat is dus een reden te meer om te veronderstellen dat het antwoord op de Assertio geschreven is vóór 1526. En daarmee komt het jaartal in het titelblad van het antwoord op de Assertio, te weten 1527, andermaal op losse schroeven te staan.

Hendrik VIII was ten tijde van het schrijven van de Assertio nog steeds katholiek, en zijn afscheiding van de Kerk vond pas in 1534 plaats, waardoor hij de pauselijke eretitel weer kwijt-

raakte. In feite kwam Hendrik op deze wijze, terwijl zijn afscheiding met zijn huwelijk te maken had, en niet met een bijbelse exegese, in het kamp van Luther, in elk geval in het niet-katholieke kamp.

Het zou dan ook interessant zijn geweest of Luther anders op Hendriks Assertio had gereageerd, als diens afscheiding reeds een feit zou zijn geweest ten tijde van het opstellen daarvan. Met andere woorden, of het voor Luther verschil had gemaakt of hij zijn antwoord richtte aan een geloofsafvallige, of aan een gelovige die recht in de leer was.

Ruud Muschter

HET ANTWOORD

Er is tegen mij, arme zondaar, een boekje uitgevaardigd in dit nieuwe jaar, onder de naam van de koning te Engeland, samen met mijn brief, die ik zelfs deemoedig aan genoemde koning geschreven had, waartoe ik niet zonder reden, en ook niet door geringe lieden, bewogen was. Nu is het zeker, en er is geen twijfel aan, dat een dergelijk boekje niet door de koning zelf is gemaakt. Het zal zo zijn, dat men de meester[1] op zijn woorden wilde aangrijpen, wie het ook deed. Hij tast ook met smadelijke woorden mijn boekje aan dat contra de vrije wil geschreven is, hetwelk toch Erasmus van Rotterdam, de beste vriend van de koning, ongebeten heeft moeten laten, en ook nog ongebeten zal moeten laten, hoewel hij meer kunst en verstand in één vinger heeft, dan de koning te Engeland met al zijn slimmeriken. En laten niet alleen de koning en Erasmus, doch ook hun God en alle duivels, dat boekje slechts rechtvaardig en redelijk uitgeven. Doch ik verdenk de koning er waarlijk niet van, aangezien hij zeker zo veel angelotten[2] aan dergelijke gezellen geeft, dat hij ook wederom hun kunst, boeverij en huichelarij goed aanwendt, en ik wens hem, dat hij mocht onderkennen wat zij bij hem zoeken. Angelotten kunnen slimme lieden en spraakrijke lieden maken, zoals Persius[3] zegt, hetgeen ook de eksters[4] tenslotte wel leren spreken wanneer er maar geld voorhanden zou zijn.[5]

Welaan, ik zou over het boekje wegens grote hoogmoed wel stil willen zwijgen, en - zoals ik over dergelijke giftige boeken

---

[1] Luther.
[2] “Engelotten”. Een bepaalde munt.
[3] Aules Persius Flaccus, Latijns dichter, 34-62 n. Chr. Vermoedelijk in een van zijn zes satires.
[4] Die op glimmende dingen, munten, afkomen.
[5] Met andere woorden: de koning koopt mensen om, zodat ze precies opschrijven wat hij wil.

pleeg te doen - een goed en vrolijk gemoed hebben, aangezien door dergelijke boekjes mijn brief (ik weet niet door wie dat geschied is) niet in een richting geduid is, als had ik een refrein[6] gefloten. Dat wil zeggen, mijn leer herroepen. Dat valt mij geenszins een weg op te leiden. Want het betreft niet mijn persoon (die moet zwijgen en lijden), doch mijn leer (die moet schreeuwen en smijten). Late God mij hier toch geen geduld geven, noch zachtmoedigheid. Hier zeg ik: neen, neen, neen, omdat ik een zenuw kan raken[7]. Het wekke onbehagen bij koning, keizer, vorst, duivel en wie maar wil.

God helpe: hoe nauwkeurig en met gezwinde grepen zoekt men mij. Ben ik niet een schuwe, edele man? Ja gewis, er is in duizend jaren nauwelijks een edeler bloed geweest dan Luther. Hoezo? Reken zelf maar. Er zijn thans drie pausen geweest, zovele kardinalen, koningen, vorsten, bisschoppen, papen, monniken, grote heren, geleerden en de ganse wereld, die allen van Luthers bloed verraders, moordenaars en beulen zijn, of dat graag zouden willen zijn. En ook de duivel met de zijnen. Ach, wee mij.[8] Ik ben zelf de vijand van mijn bloed, wanneer ik eraan denk dat ik dergelijke heerlijke, kostelijke beulen en moordenaars moet krijgen. De Turkse keizer zou zo'n eer te beurt moeten vallen, en niet zo'n arme bedelaar als ik. Doch aangezien zij het wel willen zijn, moet ik een dergelijke eer lijden, en uit hun toorn en woede de vreugde en het spel van mijn hart maken. Deze vastenperiode zou mij anders wellicht niet vreugdig genoeg zijn. Ik had dan zulke machtige, hooggeboren, geleerde larven en dwazen gehad die zich om mij zouden bekommeren. Ik weet hen voorwaar ook dit keer vanwege grote armoede geen andere fooi te geven, dan dat ik vraag of zij het vaker willen doen.

---

[6] "Palinodian".
[7] "eine ader regen kan".
[8] "Pfu dich".

Daarom gun ik de koning te Engeland, daarenboven ook wel de duivel, dat zij zulke arme, ellendige bedelaars boven mij worden, en er zo aan moeten sleutelen, dat zij mij de loffelijke eer betonen. Dat wil zeggen, dat ik hen tot mijn narren en jongleurs krijg. Zij willen het niet anders hebben, want zo waar als God leeft: iedere koning of vorst die meent, dat Luther zich voor hem deemoedigt, van mening zijnde, dat zijn leer hem berouwt; dat hij onrecht heeft onderwezen; en dat hij genade probeert te vinden; die bedriegt zichzelf grotelijks en maakt zichzelf een gouden droom, terwijl hij slechts drek zal vinden zodra hij ontwaakt. Ten aanzien van de leer vind ik niemand zo groot. Ik beschouw hem als een waterblaar en nog geringer; het wordt niet anders.

Ernstig is echter de mening dat ik alle vrome heren en vrienden in Christus bij wie wellicht het narrenboek van de koning van Engeland samen met mijn brief terechtkomen, verzoek, dat zij geheel geen rekening houden met de titel die men[9] met grote lichtvaardigheid daarop gedrukt heeft, zodat zij[10] thans roepen en juichen dat Luther herroepen heeft. Laten zij het roepen en juichen maar hebben en uitvoeren, hoe hoog en ver zij maar willen. Want achter grote roem zit geheel niets, zoals de papen tot nu toe bij mij. Zo menige roem is tot drek geworden. Doch dat ik iets in heimelijke brieven zou herroepen hetgeen ik met openbare geschriften onderwijs, is onwaar. Het is toch veel geloofwaardiger, dat hij die bevreesd is, veeleer zijn leer in het openbaar schuwt te roemen en er liever heimelijk over kletst. Ik evenwel heb mijn leer reeds zovele jaren vrijelijk genoeg in het openbaar geuit. Doch er zijn koninklijke en vorstelijke ongeschikten die zo lam en dom zijn, dat zij zich zouden moeten schamen.

---

[9] "sie". Verwarrend. Bedoeld lijken te zijn, de handlangers van Hendrik VIII.

[10] "Sie". Verwarrend wederom. M.i.: de vrome heren en vrienden.

Want zo dwaas ben ik, Gode zij lof, niet geweest, dat ik gehoopt zou hebben dat mijn brief verborgen zou blijven bij de koning alleen, waarop zij zich toch geheel verlaten, en menen dat zij het getroffen hebben. Daarom heb ik met alle ijver voorkomen in genoemde brief, dat ik met mijn deemoed iets[11] van mijn leer heb willen weggeven. En lees ook genoemde brief. Als die goed gedrukt is. vindt gij er niet in dat ik mijn leer zou hebben uitgezonderd en voorbehouden in zulk een deemoed jegens de koning van Engeland. Scheld mij er dan ook van vrij, dat ik een booswicht, een misleider en verrader van Christus ben. Treft u het er echter in aan, bepaal dan wat het voor gezellen zijn die het een refrein durven te noemen. Ik schrijf op een keer ook aan de hertog Georg een deemoedige brief[12]. Doch daarin zou dan ook een passage moeten staan, dat ik mij vanwege mijn leer niet zo zal deemoedigen. Bij mij is er niet veel dat aangaande mijn leer herroept of deemoedig is.

Kort gezegd, mijn leer is het hoofdstuk waarmede ik niet alleen vorsten en koningen, doch ook alle duivels uitdaag[13]. En verder heb ik eigenlijk niet zo veel wat mijn hart doet opspringen en sterkt, en hoe langer hoe trotser maakt. De keerzijde[14], mijn leven en persoonlijke wezen, zo weet ik zelf wel in goede mate, is zondig en niet om trots op te wezen. Ik ben een arme zondaar; laat mijn vijanden maar heiligen en engelen zijn. Het ga hen goed, als zij het kunnen volhouden[15]. Niet dat ik voor de wereld en de niet-christenen zulks wil zijn, doch voor God en zijn lieve christenen. Voor de wereld wil ook ook vroom zijn,

---

[11] “verkomen have (...) nichts (...)”. Zoals vaker voorkomt in deze oude Duitse werken, wordt hier een dubbele negatie gebruikt, terwijl die niet bedoeld is.
[12] Geschreven in 1526.
[13] “darauff ich trotze (...) widder”. ‘Trotzen’ heeft vele betekenissen, waaronder ‘uitdagen’, ‘roofbouw plegen op’.
[14] “Das ander stück”.
[15] “erhalten”. Heeft vele betekenissen.

en dat ben ik ook. Zozeer, dat zij het niet waard zullen zijn om mijn schoenriemen los te maken. Zij moeten mij ook de waarheid niet bijbrengen, dat ik voor de wereld iemand te na leef of doe, hoewel ik die hun wel zou willen bijbrengen. Kortom, ik ben jegens niemand deemoedig, en jegens niemand hoogmoedig, net zoals St.-Paulus zegt.[16] Ik kan hovaardig zijn, ik kan tekortschieten en kan ook genoeg hebben. Aangaande mijn leer ben ik in de ogen van de duivel, keizer, koning, vorsten en de gehele wereld veel, veel, veel te trots, stijf en hovaardig. Doch aangaande mijn leven ben ik ook voor ieder kind deemoedig en onderworpen. Wie dat niet geweten heeft, die hore het thans.

Aangezien ik mij dus liet ompraten dat de koning te Engeland bekeerd was en het evangelie toegenegen, greep ik toe, en wilde mijn persoon tegenover zijn persoon verontschuldigen, zoals eeniedere christen aangaande zijn persoon en werk zich voor de anderen moet deemoedigen en om genade moet vragen, volgens

Dem nach/da ich mich bereden lies/ der könig zu En-
gelland were vmkeret vnd dem Euangelio geneigt wor-
den/fur ich zu/ vnd wolte meine perſon gegen ſeine perſon
entſchůldigen / wie denn ein iglicher Chriſt ſeiner perſon

de leer van St.-Paulus.[17] Eenieder achte de ander hoger dan zichzelf. En volgens St.-Jakobus bekenne de een aan de ander zijn zonden en bidden zij voor elkander. Anders had ik noch deze, noch een andere koning aangezien. Hoe zou ik dan diegene moeten vieren en om genade moeten vragen die ik voor Gods vijand zou hebben gehouden? Nu ik echter aan de koning te Engeland op grond van zijn verdienste, aangezien hij mij zo giftig aanvalt, omgekeerd ook wel beledigd zou hebben, wilde

[16] Onduidelijk welk deel van de uitspraak aan Paulus wordt toegeschreven.
[17] Idem.

ik mij aan de leer van St.-Paulus houden - die vóór mij een andere man was die eerder gepredikt heeft -, mij deemoedigen en om genade vragen. Ik dacht ook, dat hij[18] omgekeerd jegens mij ook aldus zou doen en ook christelijke deemoed aan mij zou betonen. Doch daar is geen andere gedachte dan: ik ben koning, dus de monnik is een bedelaar. Dus heb ik de deemoed toen verloren en ben bedrogen. Doch mij schaadt het niet. Hij zit daar boven, die de bedelaars met dezelfde ogen aanziet als waarmede Hij koningen aanziet, en Hij kon best wel zo stoutmoedig zijn, dat Hij niet een koning aankijkt, maar een bedelaar aankijkt.

Het gaat mij echter waarlijk goed, en het zou onterecht zijn als het mij anders ging (wanneer ik menselijke plannen[19] volg), want de kreeftengang[20] naar mijn beste heer doctor Justus Jonas[21] liet mij geen vrede behouden. Ik moest Erasmus toch eerlijk aanvallen en deemoedig tegen hem schrijven. Heer doctor, sprak hij, gij gelooft niet wat voor een eerbiedwaardige oude man hij is.[22] Hetzelfde deed ook (hulde zij hem[23]) de fijne mens Wilhem Nesenus[24]. Ach, hoe loofden die twee Erasmus; welke vage, Engelse dingen moest ik aanhoren en geloven,

---

[18] Hendrik VIII.
[19] “menschlichen anschlegen”.
[20] “krebs gang”. Duitse beeldspraak voor ‘regressie’.
[21] Justus Jonas, 1493-1555, theoloog en jurist, vriend van Luther en vertaler van diens werk.
[22] De interpunctie is onduidelijk, wat vaker geschiedt in deze oude werken. Mede daarom, en omdat het citaat niet gemarkeerd is, is onduidelijk wie wat zegt, tegen wie.
[23] “(wol yhm)”. Het betreft hier geen heilwens in de zin van ‘het ga hem goed’, aangezien Nesenus plm. drie jaar voor het verschijnen van dit werk van Luther was gestorven.
[24] Lees: Wilhelm Nesenus, 1492-1524, Duits pedagoog en leraar klassieke talen. Kennis van Luther, leerling van Erasmus.

hoewel mij de apologie tegen Stapulens[25] heel wat anders zegt. Welnu, hoe mooi is het gelukt? Ik bedoel, hij heeft ons in feite allen bedankt, vooral de onschuldige, zijn goedgunstige en vriendelijke Nesenus. Doch een wijs man moet geen kleine dwaasheden verrichten. Die kunnen echt veel losmaken (zie ik wel), wanneer ze goed getroffen worden en verder iedereen geduld, zedelijkheid en zachtmoedigheid leren, en verheffen.

Zo gaf ook mijn genadige heer koning Christian, koning te Denemarken[26] mij goede hoop ten aanzien van de koning van Engeland, wat ik meteen dacht. Hij liet ook niet af met woorden en brieven, schonk mij veel goede woorden in, en dat ik slechts deemoedig moet schrijven. Het zou nut opleveren, et cetera, tot ik daarvan dronken werd, en ik zette bij mijzelf de duim-schroeven aan. Wie weet? Er zitten twaalf uren in een dag. Wanneer gij een goed uur kon treffen in Gods naam en de koning te Engeland zoudt winnen, zoudt gij Hem verschuldigd zijn het te doen, en wanneer ge het zoudt verzaken, zoudt ge zonde doen. Ik arme dronkenlap spuug dus de deemoedige, verloren brief uit. Die wordt nu opgevreten door de zwijnen die mij verscheuren. En ik meende nog wel dat het louter heiligen waren. Ik heb helaas de vermaning van Christus niet opgevolgd, bij Matthëus 7[27], dat ik de paarlen niet voor de zwijnen moet werpen.

Dat ik mij voor hertog Georg te Saksen ook zo heb gedeemoedigd (het is de moeite waard om erover te spreken), was omdat grote, fijne lieden van zijn grondgebied mijn geweten bekreunden met groot voedsel vol vertroosting, als zou

---

[25] “widder Stapulensem”. Gedeclineerd. Lees: Jakob Faber Stapulens, Frans theoloog, 1455?-1536.
[26] Dit zal Christiaan II betreffen.
[27] Mattheüs, 7: 6.

het voor het evangelie bevorderlijk[28] zijn, dat hij tot nu toe vervolgt. Aangezien ik echter een eenvoudig, arm mens ben, drong mijn machtige geweten er bij mij opaan, dat ik niet de oorzaak van moest zijn van een dergelijke schade en hindernis. Dus werkte ik het ook zeer fijn uit. Te Augsburg moest ik mij ook deemoedigen. Daar meende de kardinaal, dat ik naar het kruis toe kroop en riep reeds: "Hoera[29], triomf". Hoe meer ik te Worms mij deemoedigde, des te minder kwam eruit voort. Deugt het niet, dat ik mij ook zo deemoedig voor de keurvorst te Brandenburg? Of wat schaadt het, dat ik ook op die wijze herroep voor de hertog te Beieren en de aartshertog Ferdinand? Ik hoop, dat mij ook zo'n vorstelijke soep ten deel wordt. Iemand had mij gemakkelijk kunnen fluiten; ik had het gedaan. Zo geschiedt mij ook wederom recht, dat men zo op mij heeft afgegeven. Wat zoek ik, wankelmoedige assepoester, aan het hof van koningen en vorsten? Terwijl ik toch weet, dat de duivel bovenaan zit en daar zijn hoogste troon is? Ik wil de duivel vroom maken zijns ondanks en Christus bij hem vinden. Dan geeft hij mij terecht een dergelijk loon. Kom terug, beste Luther, en zoek nog een Johannes de Doper in de koninklijke hoven, waar men witte klederen draagt. Ik verwacht dat ge hem zult vinden.

Ik ben een schaap en blijf een schaap, want ik geloof zo gemakkelijk en laat mij zo leiden en polijsten[30] om dergelijke jonkers het hof te maken, en niet veel meer mijn zin te volgen. Terwijl, wanneer ik een tiran of een hooggeleerde een steek zou hebben gegeven en zij daarom vertoornd zijn, ik dertig steken nageef tot rouw en boete. Dan wisten zij hoe ik mijn leer herroep. Ik weet immers, dat de tirannen niet anders dan de

---

[28] "fodder [...] fodderlich". Luther maakt hier een woordspeling. 'Fodder' is voedsel, 'fodderlich' is bevorderlijk.
[29] "Jo", van het Latijnse 'io'.
[30] "leichten". Ook hier een woordspeling: "(...) leichtlich gleube (...) leichten lasse (...)".

arme madenzak, mijn lichaam, en de hooggeleerden mijn eer kunnen nemen, die toch al geen moment de mijne zijn. De wereld wil niet anders dan veracht en tot nar gemaakt zijn, of maakt zichzelf tot nar.

En toch, wat ik gedaan heb, berouw ik niet, omdat ik het heb gedaan ten dienst van het evangelie, hetwelk ik wel meer ten dienste doe en wil doen voor Gods genade. En ik verheug mij zeer over de mate waarin zulk een gemeend goede opvatting door mij geuit is, en zo schandelijk en lasterlijk door de wereld is aangenomen. Want dat is mij een zeker teken hoe het God zo

Aber doch/was ich des gethan habe/rewet mich nicht/ weil ichs dem Euangelio zu dienst gethan habe/wilchem ich wol mehr zu dienst thu vnd thun wil von Gottes gnaden/Vnd frewe mich vber die masse seer/das so hertzlich guter meinunge von mir geschehen ist/Vnd so schendlich

goed bevalt, die het hier op aarde niet vergolden wil hebben, doch precies als een christelijk werk achtervolgd, aangepakt[31], geplaagd en gekruisigd. Wat van God komt, moet aldus ontvangen worden in de wereld. Zijn eigen zoon was ook aldus ontvangen. Het oordeel staat echter vast. Wij verliezen er niets bij, doch gewinnen alles. Zij gewinnen er niets bij, doch verliezen alles. Ik heb het mijne gedaan en ben onschuldig aan hun bloed en verdoemenis. En wanneer het mogelijk was dat hun zielen er zonder schade vanaf zouden komen, zou ik mij niets liever wensen dan dat iedereen met mij zo omging als zij dat doen, want dat is mijn spijs en ik word er vet van. En ik vermoed ook, dat ik allang als een spin versmacht zou zijn, wanneer de lastermonden mij niet zo zouden sterken en overeind houden. Men zegt: ‘Omnia cooperatur spiritus in bo-

[31] “gerolt”. Heeft meer betekenissen. Ook: ‘afgeschoten’.

num electis'.[32] Dat wil zo veel zeggen als: de toorn en woede van mijn vijanden is mijn vreugde en genoegen, ondanks dat zij die bij mij willen blokkeren of veranderen.

Dat alles is niet zonder reden. Want zoals wij geloven dat onze Heer Jezus op de jongste dag een gericht zal houden over ons allen, wie kan dan een ellendiger mens zijn dan Luther, wanneer hij ongelijk heeft en vals onderwijst? Een dergelijk geloof in het gericht, zou hem gewis niet veel goede uren laten. Omgekeerd: wie kan er een zaliger mens zijn dan Luther, wanneer hij gelijk heeft en christelijk onderwijst? Een dergelijk geloof in het gericht, kan hem niet veel kwade uren laten. Aangezien het nu zeker is, dat hetzij Luther, hetzij zij, eeuwig in het helse vuur moeten branden en braden, moeten diegenen wel vrolijk zijn, die er zeker van zijn dat zij gelijk hebben; en diegenen geschrokken, die er niet zeker van zijn, of die weten dat zij ongelijk hebben. Want zo gewis als Kain en Juda in de hel moeten zijn, zo zeker is het ook alsof de tijd reeds is aangebroken dat Luther of zijn vijanden - wie er maar ongelijk heeft - in de hel moeten zijn. Daar valt niets anders van te maken, dat weet ik zeker. Doch genoeg daarover, want men gelooft het niet. Het is te hoog en te ver.

Ik vraag echter om raad, en zeg mij, hoe moet ik mij toch opstellen jegens zullen koppen? Wanneer ik scherp en hard schrijf, ziet men aanleiding om mijn leer te verdoemen met zulk een kleur en schijn. Ik zou trots, hovaardig, bijterig, ongeduldig zijn. Daar tegenover deemoedig ik mij. Ik huichel dat mijn leer mij berouwt en dat ik herroep. Het vergaat mij feitelijk zoals Christus zegt bij Mattheüs[33]: Fluit ik, dan willen zij niet dansen. Klaag ik, dan willen zij niet treuren. Het zijn klitten en distelkoppen: wanneer men ze gooit, werpen ze hun stekels over je heen en moeten ze steken. Het helse vuur in, met zulke

---

[32] 'Voor de uitverkorenen werkt de geest in alles ten goede'.
[33] Mattheüs, 11: 17.

bloemen en vruchten. Daar horen ze thuis. Gij edele, zachte wereld, wat zijt gij toch een liefelijk, nietig iets. Onzalig is hij, die naar u hongert. Dat ga ik echter doen. Wegens mijn persoon en leven wil ik mij deemoedigen voor iedereen, en ook voor een kind om genade en gunst vragen, voor zover zij niet vijandig zijn jegens het evangelie. Want voor mijn leven valt mij niets anders toe[34], dan de afgrond van de hel. Dat weet ik zeker, wanneer er streng geoordeeld wordt. Doch wat mijn ambt en leer betreft en voor zover mijn leven daaraan gelijk is, heeft niemand het geduld of de deemoed om daarnaar te kijken, vooral niet de tirannen en vervolgers van het evangelie. Want anders moeten zij mij voor een levende heilige houden. Iets anders valt er niet van te maken. Willen zijn niet, dan moeten zij wel, zolang ik daaraan hecht. Waartoe God mij tot aan het eind helpe, anders is het verloren.

Ja, wanneer mijn leer geen andere vijanden had dan de koning te Engeland, hertog Georg, de paus en zijn gezellen, arme waterblaren, dan had ik de kwestie allang met een passage uit het Onze Vader opgelost[35]. Aangezien er echter ook anderen zijn, beschouw ik dergelijke vijanden als de jonge neten die, voordat ze tot luizen worden, ledige, dorre hulzen moeten zijn. Ik gun het echter deze neten ondertussen wel, dat zij roemen en zingen. Ze zitten als neten op het hoofd in de haren van het edelste dier op aarde. Ze zijn niet van geringe afkomst. Luizen zijn onze voorvaderen, de grote reuzen, die ook de Romeinse keizer Sylla[36] gedood hebben en vele anderen. Wat kan de bedelaar Luther dan tegen ons uitrichten? Dat is waar. Gij zijt neten. Luizen zijt gij echter nog niet geworden. Ach, wat is de wereld toch tegen God en Gods woord? Een klein stofje is hij (spreekt Jesaja), dat nog geringer is dan een neet. Hoe zit het

[34] "gebürt mir". Heeft vele betekenissen.
[35] "geraten". Id.
[36] Dit zal betreffen Lucius Cornelius Sulla, 138-78 v. Chr., die naar verluidt zou zijn gestorven aan abcessen met luizen erin.

nu, Pilatus, Herodes, Hannas, Kajafas, tegen Christus? Hoe zit het, Nero, Domitianus, Maximianus? Hoe zit het, Arrius, Pelagius, Manicheus? Wel, datgene, wat onze tirannen en hooggeleerden spoedig ook zullen worden. En Christus blijft niettemin. Doch het beste hierin voor hen en voor ons is, dat zij het niet geloven. Als zij het zouden geloven, kwam Christus tot grote eer, en zij nimmermeer tot zulk een schande.

Doch waarom zou ik eigenlijk verder nog vertoornd zijn op de papen, die mijn openlijke, afvallige vijanden zijn? En wat zij mij aandoen, doen zij op grond van vijandig recht, zoals het hoort. Doch diegenen zijn mij allereerst de echte schuldigen, mijn zachte kinderen, mijn broederkens, mijn gulden vriendjes, de rotte geesten en fanaten, die (naar mij dunkt) noch over Christus, noch over het evangelie iets substantieels[37] weten waar Luther niet eerder over heeft geschreven. Zij kunnen zich door hun kunst bezwaarlijk in zulk een vrijheid uit de tirannie van de paus werken, en als zij het al kunnen, durven of wagen zij het toch niet aan te grijpen. Want ten tijde dat ik alleen in de strijd stond, en de bullen en ban[38] van zowel de paus als de keizer en ook nog van alle papen lijdend moest aanvechten, waren deze zeer koene, vredige, onversaagde helden stil aan het zwijgen, en lieten zij mij alleen in de troep bijten. Terwijl nu echter God genadiglijk heeft geholpen om voor mij en hen een weinig lucht en ruimte te maken, en zij mij zouden moeten bijstaan en helpen om de strijd volledig uit te voeren - net zoals ik mij op hen verliet en vertroosting verwachtte -, vallen zij van achteren over mij, arm en grondig gemartelde mens heen, en grijpen mij daarenboven gruwelijker aan dan de papen doen. Ik moet haast een nieuwe paap zijn. Zij zijn het, die Christus juist prediken. De sacramenten moeten zij achterhouden. Die zijn niet anders geworden dan merktekenen waarmede men de christenen toont hoe men de schapen met krijt aftekent.

[37] “dapffers”. Kent vele betekenissen.
[38] Paus Leo X sprak op 3 januari 1521 de banvloek over Luther uit.

Ach, hoe fraai strijd ik toch. Ik trek ten velde tegen de papen en denk, dat mijn broertjes achter mij staan en mij helpen, doch ondertussen steken zij de stad aan en vermoorden alles wat daarbinnen is. Daarbij beroemen zij zich er nog op, dat dat maar iets ondergeschikts is. Ook aan de sacramenten is hen niet veel gelegen, waarover men geen strijd moet voeren.[39] Zij wenden bovenmatig grote liefde, vrede, eenheid en deemoed voor. Ja, omdat zij niets vergeten, prijzen zij zichzelf om hoe grote martelaren zij zijn, en hoeveel zij moeten lijden, ook door Luther. Luther echter zou geheel niet lijden, en zou ook de geest hebben verloren en alleen maar over rozen lopen. Ik bedoel, dat zou een mooi kunststukje zijn en het allerhandigste stukje dat de treurige duivel mij zou kunnen bewijzen. Ook op een dergelijk beetje zou iemand een drankje wel smaken. De dood is bitter, doch het leven, dat zulke kunststukjes ziet en ondergaat, is helemaal niet zo zoet. Ik had niet gedacht, dat de woorden van St.-Paulus zo ernstig waren en zoveel golden, toen hij over valse broeders sprak. Ik moest ook ervaren wat het voor een kruidje is.

Ik heb tot nu toe vrijwel allerlei dingen geprobeerd en verdragen. Doch mijn Absalom, mijn lieve kind, had zijn vader David nog niet verjaagd en geschonden. Mijn Judas, die de leerlingen[40] van Christus opjoeg en zijn heer verried, had het zijne nog niet aan mij gedaan. Dat is nu ook aan het werk, God zij geloofd, en Zijn genade zou het moeten beheersen[41]. Ik verwonder mij erover, waarom de verzen in Psalmen mij geheel niet wilden smaken, daar waar Hij spreekt: “Die mijn brood at, trad mij met voeten.” En elders: “Gij waart mijn gezel, mijn

---

[39] Onduidelijke interpunctie in het origineel, zodat het laatstgenoemde zinsdeel ook het beginnende zinsdeel van de volgende zin kan zijn.
[40] “Jünger”.
[41] “walten”. Heeft vele betekenissen.

verzorger en mijn vriend."[42] Wij, die vriendelijk met elkander in het geheim waren, wij wandelden samen in het huis van God. Als bedorven voedsel[43] smaakten zij mij indertijd. Doch ik vind, dat ik koks heb gekregen die hen voor mij gekruid hebben en in de gelei hebben gezet, zodat zij mij wel moeten smaken. Ach, dat zijn de allervoortreffelijkste vriendjes. Betekent dat, dat de huisgenoten van de mens zijn vijanden zullen zijn? Waarom begreep ik dat niet eerder? Zijn zij zwijnen en honden die zich omkeren en ons verscheuren, wanneer wij iets heiligs doen en parels voor hen werpen? Heer God, wie weet? Gij beste discipel[44] Luther, leer een andere keer wat het betekent. Hoed u voor mensen. Zijt gij een doctor en wilt ge de duivel goed leren kennen, en weet ge het dan nog niet?

Welaan allen samen, die samen zijt en samen hoort, duivels, papen en fanaten, op één hoop: vers op Luther af. Gij papen van voren komend, gij fanaten van achter naderbij, gij duivels van alle kanten er naartoe. Schep moed[45], jaagt, drijf getroost op. Ik heb het juiste wild voor u. Wanneer Luther terneerligt, zijt gij genezen en hebt gewonnen. Ik zie toch wel, dat alles verloren is. Schelden helpt niet, onderwijzen niet, vermanen niet, dreigen niet, beloven niet, verzoeken niet, vleien niet, geduld niet, deemoed niet, huichelen niet, verlokken niet. Hoe ik het ook probeer, wend of keer: niets telt. Welaan, zo telt de trots in Gods naam. Wie het berouwd heeft, die stoppe. Wie angst heeft, die vluchte. Degene die mij rugdekking geeft, is mij sterk en zeker genoeg, dat weet ik. Al zou de hele wereld mij ook bijvallen en omgekeerd weer afvallen, maakt mij dat niets uit, en ik denk: voorheen heeft die mij ook niet bijgevallen toen ik alleen was. Wie niet wil, die late het. Wie niet blijft, die rijde dan maar weg. Wie houdt hier de anderen vast?, vroeg roest aan

---

42 Onduidelijk waar dit in de Bijbel bij Psalmen zou moeten staan.
43 "weiden".
44 "Juncker".
45 "hertzt".

de halsketen. Ik kan des te vrolijker leven en sterven, omdat ik met een zodanig geweten leef en sterf, dat ik met alle ijver de wereld voor zijn welzijn gediend heb, en de Heilige Schrift en Gods woord zo aan den dag heb gebracht als het in duizend jaren niet heeft plaatsgevonden. Ik heb het mijne gedaan. Uw bloed zij op jullie eigen hoofd en niet in mijn handen.

Ik vraag echter om Gods wil nog één enkele keer: is het jullie mogelijk, wees dan met Luther helder. Het is werkelijk Luther niet, die tegen u zegt dat ge de leer van Luther behoort en moet en zult laten staan en blijven, al zouden er van u wel tien werelden op elkander staan. Mijn lichaam is spoedig opgegeten, doch mijn leer zal u opeten en opvreten. Men krijgt nog wel in de gaten wat mijn leer is, omdat die zich tot nu toe zo geweerd heeft, dat niemand hem nog heeft kunnen afbreken, en hij voor menige storm onversaagd en onoverwonnen is gebleven. De fanatici denken vast, dat wanneer zij Luther eronder hebben gekregen, zij op ijle wolken zullen drijven. De papen echter menen, en ik geloof het eigenlijk ook, dat wanneer Luther er niet zou zijn, de fanatici wel spoedig zouden uitdunnen en in een gat kruipen. Zij staan waarlijk op zwakke benen, voor zover ik hun geschriften heb gelezen.

Ieder vroom mens moge mijn gezwets ten goede houden en bedenken, dat het voor mij noodzakelijk is geweest om te handelen, opdat eenieder die het gelooft, een getuigenis heeft van mijzelf dat ik mijn leer noch heb, noch wil herroepen, zoals mijn vijanden uitdragen en verbreiden met mijn brief aan de koning te Engeland, doch er jegens mij bedacht op is, dat ik hoe langer hoe vaster en sterker wordt (met Gods genade) in mijn leer, terwijl zowel de papen als de fanatici hoe langer hoe meer lamme, luie, inhoudsloze zotternij schrijven om hun dwaling te beschutten. Ook al worden velen misleid, zo zij toch God gedankt. dat Hij bij zijn volkjes onze leer de zege geeft en hen te schande maakt, want alle Joden vielen van Christus af, op een

klein volkje na, en geheel Azië van Paulus, op een huis na, en geheel Galatië daarbij. Het is wonderlijk genoeg, en Gods genade, dat acht mensen[46] in de zondvloed, en drie mensen te Sodom overbleven. Wij kunnen niet meer doen, wanneer zij niet willen horen, want wij bekennen, hoe wij het met hen niet uithouden. God sterke en beware ons in Zijn genade. Amen.

Gedrukt te Wittemberg door Hans Weisz.

[46] Zie ook de Bijbel, 2 Petrus 2: 5.